

שירת הבאר

פרק כא

- יז. **אֲזַי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת עָלַי בָּאֵר עָנּוּ לָהּ.**
- יח. **בָּאֵר חֲפְרוּהָ שָׂרִים כְּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם בְּמַחֲקָק בְּמִשְׁעָנְתָם וּמִמְדָּבֵר מִתְנָה.**
- יט. **וּמִמְתְּנָה נַחֲלִיאֵל וּמִנַּחֲלִיאֵל בָּמוֹת.**
- כ. **וּבְמִבְמוֹת הֶגְיָא אֲשֶׁר בְּשֹׁדָה מוֹאֵב רֹאשׁ הַפְּסָגָה וְנִשְׁקָפָה עַל פְּנֵי הַיַּשְׁמִן.**
1. **"אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה" –**
- א. גם שירת הים פותחת במילים **"אז ישיר... את השירה הזאת"**. האם יש קשר בין שתי השירות?
- ב. מדוע נאמר **"אז ישיר"** בלשון עתיד? והלוא ישראל שרו את השירה הזאת בהיותם במדבר על סף הכניסה לארץ.
- ג. מה מוסיפות המילים **"את השירה הזאת"**? מדוע לא די לומר **"אז ישיר ישראל"**: עלי באר ענו לה?
- ד. מדוע לא נאמר **"השיר הזה"** אלא דווקא בלשון נקבה **"השירה הזאת"**?
- ה. מה מובנן של מילות השיר **"עלי באר ענו לה"**?
2. **"באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם במחקק במשענתם" –**
- א. מי הם ה"שרים" ומי הם **"נדיבי העם"**?
- ב. מה בין חפירה לכריה?
- ג. מהו התוכן הרמוז במילים **"במחקק במשענתם"**?
3. **"וממדבר מתנה וממתנה נחליאל ומנחליאל במוות" –** האם אלו שמות מקומות שבהם חנו בני ישראל בדרכם? אם כן, מדוע לא נזכרו בפרשת מסעי?
4. **"ומבמות הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה" –** **"הגיא"** הוא מקום נמוך, עמק, ואילו **"ראש הפסגה"** הוא תיאור מקום גבוה ביותר. כיצד הם מוזכרים כתיאור של מקום אחד?
5. **"ונשקפה על פני הישמין" –** מהו תוכנו של תיאור זה?

"אז ישיר ישראל"

"אז ישיר ישראל את השירה הזאת" – הרב צבי יהודה מלמדנו כי

"המושגים הכלליים המופשטים מופיעים בלשון נקבה"¹.

¹ שיחות הרב צבי יהודה שמות עמ' 380.

בניגוד ל'שיר' שנכתב בעקבות אירוע מסוים המביע רגש או שאיפה כלשהם, 'שירה' היא הבעה של אמת כללית ומופשטת, כפי שמתבאר בדברי הרב קוק:

"השירה היא ההבעה השכלית העליונה,

היוצאת מתוך ההסתכלות הרחבה והעמוקה באור אל עליון ופליאות מפעליו".²

כלומר השירה מביעה אמת כללית נעלה החורזת פרטים ואירועים רבים ונובעת מתוך התבוננות מקיפה וחודרת אל מעמקי המציאות. במילים אחרות 'שירה' היא הבעת הכלל שבתוך הפרטים.³ כיוון שכך, שירה אינה יכולה לפרוץ כי אם מתוך מעמד של רוח הקודש המתנשא למבט שהוא מעין 'אספקלריה מאירה' הצופה את התוכן העמוק שממנו יונקים כל הפרטים. לכן אילו התורה הייתה כותבת רק 'אז ישיר ישראל עלי באר' מבלי להוסיף "את השירה הזאת" היינו חושבים שמדובר בשיר המביע רגשות הודאה ספונטניים על הנס הקיומי שבזכותו לא מתו מצימאון במדבר. אבל המילים "השירה הזאת" מבררות שאין כאן רק הודאה על הנס שאירע בעבר אלא מפגש עם התוכן הכללי החבוי בו; כך בשירת הים וכך גם כאן בשירת הבאר. בשירת הים התפרצו מפיהם של בני ישראל המילים "מקדש ד' כוננו ידיך, ד' ימלך לעלם ועד" שתוכן נוגע לעתיד הרחוק של בניין בית המקדש ולכל הופעת מלכות ד' בהיסטוריה. "לא שמענו על אדם או על עם ששרים שירה על דבר שעדיין לא אירע".⁴ בעת שירת הים התרוממו אפוא בני ישראל לחוות בקרבם את האמת הכוללת הגלומה בנס אשר היא מגמת הקודש החורזת את כל מהלכי ההיסטוריה. בעקבות הנס נולד והתברר תוכן החיים בכללותם ועל כן שירה זו תושר ותושר עוד ועוד עד סוף כל הדורות – "אז ישיר" בלשון עתיד.

לעומת שירת הים שבה נאמר "אז ישיר משה ובני ישראל", בשירת הבאר נאמר רק "אז ישיר ישראל". מה משמעותו של הבדל זה? הרב בלייכר שליט"א מסביר כי בשירת הים, אף על פי שכל ישראל שרו עם משה לא נאמר 'אז ישירו משה ובני ישראל' בלשון רבים, אלא בלשון יחיד "אז ישיר משה ובני ישראל" והשירה אמורה בעיקרה על משה. משמעות הדבר היא:

"אילו היה כתוב 'אז ישירו בני ישראל', אפשר היה לחשוב שלפנינו

שירה רגילה של אנשים בעלי שאיפות פרטיות [קיומיות],

שירה שבה העם מודה על הצלתו הפרטית. אך כשכתוב 'אז ישיר משה'...

משה רבנו הוא המבטא בעולם את המגמה האלוהית... פירוש הדבר

שזו שירה שנובעת מתוך מבט כללי עליון, מתוך המדרגה של משה רבנו".⁵

² עולת ראייה א' עמ' ר.

³ על פי הרב משה בלייכר, למהלך הפרשיות בא-בשלח עמ' 162.

⁴ למהלך הפרשיות שם עמ' 160.

⁵ שם עמ' 166.

שהיא מדרגת כלל ישראל, מדרגת נצח ישראל ועל כן בזכותו התרוממו כל ישראל לחוות בקרבם את תוכן הנצח האצור בנס קריעת ים סוף וגם הם שרו עימו ברף השירה שלו. בשירת הבאר נאמר גם כן "ישיר" בלשון עתיד אך בלא אזכור משה. ללמדנו שבשירת הבאר התרוממו בני ישראל לשיר שירה הצופה את כל בניין העתיד הגלום בנס הבאר שזה עתה הגיע לסיומו. זו שירה במדרגת משה רבנו אך הפעם בלעדיו. וכך מובא במדרש:

"אז ישיר ישראל – אמר רב אבין הלוי: בשעה שעמדו ישראל לומר שירת הים לא הניחן משה שיאמרו לעצמן, אלא כשם שרבו של אדם אומר עמו פרשתו כשהוא נער כך אמר משה עמהם שנאמר 'אז ישיר משה ובני ישראל' כנער העונה אחר רבו"⁶.

בנס קריעת ים סוף בני ישראל טרם היו מסוגלים לומר שירה בעצמם מתוך אספקלריה כללית ועליונה. אולם,

"לאחר ארבעים שנה עמדו על פרקן התחילו אומרים שירת הבאר לעצמן שנאמר 'אז ישיר ישראל'..."⁷.

בזכות משה רבנו נחקקה אפוא באומה קומת חייה האלוקית, הנצחית, המוחלטת והשלמה – "חיי עולם נטע בתוכנו" ושירת הבאר הביעה אותה בגלוי. עם ישראל התרומם להבין את ערכה האלוקי והנצחי של הבאר, את חקיקתה בהם ועל כן שירתם מבטאת את שאיפתה המתמדת של האומה להיפגש עם 'מי בארה', עם מעיינה הפנימי ולהביאו לידי ביטוי.

"עלי באר ענו לה"

"עלי באר" – כנסת ישראל קוראת ל'באר' שבתוכה להעלות את מימיה הזכים ממעמקים, את הזיקה הטהורה לאלוקים, את רגשות החיים האציליים בטהרתם. "ענו לה" – כנסת ישראל קוראת היא אף לכל הפרטים שבה להיענות לנביעה הפנימית, לקולה העמוק של הנשמה 'המבעבעת' מבפנים ולהיות נאמנים ומסורים לה. ומדוע? כי באר זו היא האמת העצמית של כנסת ישראל:

"באר חפרו שרים כרוה נדיבי העם" – במילותיהם הללו מבטאים ישראל את ייחודיותה של 'הבאר': זו איננה באר רגילה שנועדה לאספקת מים בלבד. באר שכזו נחפרת בידי עבדים כאמור "וכל הבארות אשר חפרו עבדי אביו"⁸, "ויחפרו עבדי יצחק בנחל"⁹. אולם הבאר של כנסת ישראל

⁶ ילקוט שמעוני חקת רמז תשסד.

⁷ שם.

⁸ בראשית כו טו.

"חפרהו שרים" – אלו הם האבות¹⁰. כלומר בחייהם התאמצו לחשוף את הממד הפנימי והטהור שבמעמקי המציאות וכך הטביעו באומה את שורשיה העמוקים, האלוקיים והאידיאליים – את שקיות הקודש והמידות הטובות: רחמים, ביישנים וגומלי חסדים.

המלבי"ם מסביר כי החפירה עמוקה מן הכרייה¹¹ לכן דווקא האבות הם שביצעו את הפעולה העמוקה והיסודית ביותר. בענקיות קדושתם ובעמלם יצרו הם את התשתית הרוחנית והמוסרית של האומה, הטביעו בה במעמקה את אופי הקודש שבה. לאחר מכן "כרוה נדיבי העם" – אלו משה ואהרן¹² שנדרשו להוציא לפועל את אופייה של האומה ואת כל היסודות האיתנים שנחקקו בה על ידי האבות.

"במחקק במשענתם" – באר מיוחדת זו לא נחפרה כדרך שחופרים בארות רגילות באמצעות מכשירים חדים וכבדים אלא נחקקה בסלע – "במחקק"¹³ באמצעות "משענתם" – "במטותם"¹⁴ של משה ואהרן¹⁵. כפי שהתבאר לעיל המטה מבטא את הרעיון שהמציאות נפעלת משם ד' שבה ותוכן זה הוא החוקק ומעצב אותה, נותן לה את צורתה האמיתית. אם כן, בשירתם ביטאו בני ישראל את הרעיון העמוק הגלום בבאר שבכוח הקודש לעצב את עולם החומר וחי המעשה ולגלות את ערכם האמיתי.

"וממדבר מתנה" – כיוון שבפרשת מסעי לא נזכרו שמות מקומות אלו הרי שניתנו להידרש והם מציינים את מעלותיה הייחודיות של הבאר. במילות השירה "וממדבר מתנה" מביעים ישראל את הכרתם כי הבאר היא מתנה אלוקית. יתר על כן, הרמב"ן אומר:

"כי מן המדבר אשר הוא ארץ ציה וצמאון המתנה הזאת לנו"¹⁶.

ישראל מדגישים אפוא את **מעלתה האלוקית** של הבאר, אשר בניגוד לציפיות ניתנה במדבר היבש והמנוגב ממים. מפאת אלוקיותה מסוגלת היא לחולל מהפכות עומק במציאות. כשם שהבאר חקוקה בסלע כך חקוקה היא באופייה של האומה¹⁷ ומכשירה אותה לרומם את המציאות ולהביאה לתיקונה: להפוך צימאון לרוויה, מר למתוק וחושך לאור.

"וממתנה נחליאל" – רבנו בחיי מבאר כי "נחליאל" פירושו נחלי-אל:

"ומן המתנה הזו [מתנת הבאר] באו לנחלי ארנון"¹⁸.

⁹ שם שם יט.

¹⁰ במדבר רבה (וילנא) חקת יט כו: "וכי חפירה היתה שם? אלא שנתנה בזכות אבות שנקראו שרים".

¹¹ מלבי"ם לפסוק יח: "יש הבדל בין חפר ובין כרה שהחופר הוא החופר בעומק והכורה הוא שכורה מעט".

¹² על פי אור החיים הקדוש לפסוק יז ד"ה ואמרו חפרוה.

¹³ רס"ג, חזקוני לפסוק יח.

¹⁴ רס"ג שם.

¹⁵ אף על פי שהיה זה מטה אחד נחשב לשניים כיוון שכלל את שתי המדרגות: של משה ושל אהרן.

¹⁶ רמב"ן לפסוק יח.

¹⁷ נדרים נה ע"א: "וממדבר מתנה – וכיון שניתנה לו [הבאר, התורה] במתנה נחלו אל [שם ד' הפך להיות נחלתם הקבועה של ישראל] שנאמר 'ומתנה נחליאל'".

¹⁸ רבנו בחיי לפסוק יח.

מתנת הבאר אשר נדדה עימהם ארבעים שנה הכשירה את ישראל להגיע אל הנחלים אשר הם פיתחה של ארץ ישראל – נחלת אל. ללמדנו כי בשלב זה האומה מצוידת בכל הכוחות והכישורונות לבטא את תוכן הקודש ורגשות הקודש האצורים ב'באר' בתוך החיים הלאומיים והטבעיים.

"ומנחליאל במות" – הביטוי 'במות' מציין מקומות גבוהים¹⁹. במילותיה הללו של השירה הביעו ישראל את גובה החיים האידיאלי שאליו מסוגלת ארץ ישראל, שהם עומדים בפיתחה, להרים אותם²⁰. בתיאור "במות" רמוזה אפוא ההבטחה הנאמרת לישראל בנביא בנוגע לאחרית הימים: "והרכבתך על **במתי ארץ** והאכלתיך נחלת יעקב אביך"²¹. עם ישראל עתיד להתרומם 'לרכוב' – לשלוט על 'מרומי הארציות' דהיינו על פיתוחה ושכלולה האין-סופיים ולהשיג את מדרגת יעקב אבינו אשר היא "נחלה בלי מצרים"²²: לא יהיה עוד שום צורך לצמצם את הכוחות החומריים כדי להתקדש. לעתיד לבוא כשאלו יתוקנו לא ישפילו עוד את קומתו המוסרית של האדם, אלא אדרבה ירחיבו את הופעת נשמתו בכלים רבים ורחבים עד בלי די.

מדרגה זו תתאפשר בזכות מתנת הבאר שהטביעה בעם ישראל את הפוטנציאל העתידי השלם ואותו זוכים הם לחוות בקרבם בעת השירה. נזכיר כי כוח בארה של מרים הוא בהופעתה החיה של התורה בתוך החיים ועל כן בזכותה כל החיים יוכלו להביע את הקודש.

"ומבמות הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה ונשקפה על פני הישימון" – מתוך רוממות קודשם של ישראל אשר מכוחה פרצה השירה, זכו לצפות לא רק את "במות" אלא אף את העתיד הקרוב יותר: את הדרך הארוכה והמפותלת שתוביל אל העתיד השלם – אל "במות".

בעתיד הקרוב עומדים הם להיפרד ממשה אשר יעלה אל **ראש פסגת** הר נבו וייקבר **בגיא** כאמור: "ויעל משה... אל הר נבו ראש הפסגה... ויקבר אותו בגי בארץ מואב"²³. אולם, אילו רק זו הייתה הכוונה בשירה, בני ישראל לא היו כוללים יחד את הגיא ואת ראש הפסגה בתור מקום אחד וכמו כן היו אומרים "**בארץ** מואב", כאמור בפסוק בדברים ולא "בשדה מואב".

"שדה מואב" מוזכר במגילת רות בהקשר של ירידת אבימלך ומשפחתו מארץ ישראל אשר משם הגיעה רות המואביה להיות "אִמָּה של מלכות"²⁴. בני ישראל צפו אפוא בשירתם את צמיחת מלכות דוד אשר אף היא "ראש הפסגה". הם צפו אותה מתוך מציאות ה"גיא" – החלל העתיד להופיע עם מות משה. בני ישראל התרוממו לראות איך הגיא וראש הפסגה הם עניין אחד; כיצד קומת החיים העתידית הולכת ונרקמת דווקא מתוך ירידתה של המציאות בעקבות מות משה.

"ונשקפה על פני הישימון" – הם חשו בוודאות כי בארה של מרים אשר נחקקה בהם מאירה גם את מציאות השימון ומבטיחה כי במעמקיה של החשכת המאורות הולכת ונרקמת קומת החיים העתידית של תיקון עולם במלכות שדי – "במות".

בדומה לדברים הללו מובא בפירוש נתיב ישר:

¹⁹ עיין בפירוש המלבי"ם לפסוק יט ד"ה ומנחליאל במות.

²⁰ נדרים שם: "וממתנה נחליאל – וכיון שנחלו אל עולה לגדולה שנאמר 'ומנחליאל במות'".

²¹ ישעיהו נח יד.

²² שבת קיח ע"א.

²³ דברים לד א-ו.

²⁴ בבא בתרא צא ע"ב.

"ומבמות הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה ונשקפה על פני הישימון –
ומצינו שאלימלך, בעל נעמי ובניו מחלון וכליון שהיו גדולי הדור,
צאצאי נחשון בן עמינדב [למטה יהודה] יצאו מארץ ישראל בשנות הרעב לגור
'בשדה מואב'... שהיתה להם שם ירידה גדולה... וזהו הרמוז פה:
'ומבמות הגיא אשר בשדה מואב' – שאחרי עלותם ועמדם במעלה עליונה ונשאה,
נתגלגלו וירדו במדרון אל הגיא אשר בשדה מואב... 'ראש הפסגה' – משם צמחה,
עלתה ושגשגה מלכות בית דוד, מרות המואביה וזהו 'ראש הפסגה'.
'ונשקפה על פני הישימון' – אותו 'ראש הפסגה' נשקף על פני הישימון,
לאחר שבגלותנו, המכונה ישימון, אנו צריכים לבקש,
לצפות ולהשקיף שבן דוד יבוא ויגאלנו, 'את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח'"²⁵.

²⁵ רבי אברהם הלוי הורביץ, נתיב ישר על התורה, פרשת חקת תש"ט עמ' שצד ע"ב – שצה ע"א.